

Isidoro de Fagoaga Kantaria eta idazlea

J. SAN MARTIN

Isidoro de Fagoaga nafar kantari eta idazle handia 1976ko martxoaren 15an zen Donostian. Berakin intelektual eta euskaltzale bikain bat galdu dugu.

Isidoro, Bidasoako Beran sortua zen 1895eko apirilaren 4an; operako tenor bezala ta saiolari bezala agertu zuen bere nortasuna; bere lanetan ez ezik, Martin Ugalderen *Hablado con los vascos* liburuan ere argi lagatzen du bere nortasun handi hori. Liburu hontatik ikusten dugu haurtzarotik ze kezkatia zen eta ze gazterik irten zen munduz mundu barne kezka eraginik eta kantari bezala helburu batzuk lortu nahirik. Hogei urtekin joan zen Italiara eta Parma-n irabazi zuen Conservatorio-an estudiantzeko beka, Toscanini, Campanini eta Pizzeti-k estudiatu zuten toki berean.

Bere gogoia bete zuenez, bederatzi alditan parte hartu zuen Milán-eko Scala famatuan Toscanini, Elmendorff eta Sigfrido, Wagner-en obra guztiak kantatuaz eta Robbiani-ren *Ana Karenina* eta Pizzeti-ren *Arrotza* lehen aldiz emanez. Era berean ibili zen Erroma-ko Operan, Napoles-ko San Karlosen, Turin-eko Regio-n, eta hitz batean, Italiako saloirik handienetan, Alemanian, Espainian eta Hego-Ameriketean. Hemen, Guridiren *Amaya* berak eman zuen lehen aldiz. Scala-ko orkestarekin Columbia-k grabatu zirkion Wagner-en obrarik berezienak, *Parsifal*, *Tannhauser*, eta abar, eta *Hirukoitzaren* parterik berezienak. Nonbait, Ugalderen liburutik ikus genezakeenez, *Parsifal* eta *Nalkiria* zituen operarik gogozkoenak.

Italiako egonaldian, gaztaroan, ordu libreetan literaturaz eta arteaz aldizkarietan eta egunkarietan idazten hasi zen. Milán-en eta Bolonia-n hizaldiak eman zituen Bayreuth-era egin zuen joanetorriari buruz.

Baina 1937an eten zuen operako tenor bezala jarraitzea, bere borondatez utzi zuen nazi-fazistek garai hartan egiten zituztenen protestaz, eta hala agertu zituen bere arrazoiak **Pedro Garat, "El Orfeo de Francia"** liburuaren sarreran. Geroztik intelektual, soikik eraman zituen.

Intelektuak ekintzan "Gernika" izeneko aldizkariaren sortzaile eta zuzendari izan zen, izen bereko elkargo baten inguruan argitaratuaz. Lehen partean Donibane-Lohizunen eta gero Buenos Aires-en. Aldizkari honetan hiru edo lau hizkuntzazko lanak argitaratzen ziren eta bertatik ezagutu nituen nik Iratzeder, Jon Mirande eta beste batzuk. Oso irekia zen, era askotakoak idazten zuten eta eztabaidarik ere sortzen zen, baina hala ere zuzendariak aski ongi zekien gauzak bideratzen. Gainera, bere idazkiak jakingarriak izaten ziren. Unamuno eta Iparragirreri buruz orduan idatzi zituenak ahaztu ezinezkoak dira. Hoiek, gero, bere liburuetan datoz.

Gutienez bost liburu idatzi zituen, zein baino zein hobeak, eta beste lan asko hor gelditu dira aldizkarietan sakabanaturik. Azken urteotan Amigos del País-ko Boletinean lan sakonik idatzi digu, euskal operari buruz, Donibane-Garaziko Huartez eta abar. Euskal Opera Yon Etxaidek euskaraturik "Egan" aldizkarian argitaratu zen 1974an. Fagoagak erdaraz idazten zuen, euskalduna izanik ere gaztetxotatik hainbeste urtez herbesteetan ibilia zenez euskara zerbait moteldua zuen eta idazteko ohiturarik ez zuen hartu. Hala ere, nerekin beti euskaraz mintzatzen zen.

Aspaldiko urteetan Buenos Aires-ko "La Prensa" idatzi du eta azken aldi hontan Donostiako "El Diario Vasco"n.

Baina bere liburuetan uzten digu bere lumatik irten diren lanik onenak **Pedro Garat, El Orfeo de Francia** (Buenos Aires, 1948), E. Gandia, G. Marañón eta J. Garatek gorapatutako liburua, Pedro Garat buruz egin denik biografiarik hoberena noski. Frantziako krisis handietako pertsonaje hau, erregéen gorteko kantaria. Izan ere nork eraman zezakean bizitza adieraztea beste kantari handi batek baino hobeto? Honegatik, kantaria eta bere ingurua barnetik erakusten ditu Fagoaga idazleak.

Garatarrendako grina sartu zitzaion eta **Domíngio Garat, El Defensor del Biltzar** (Buenos Aires, 1951) idatzi zuen matxinadaren ondoren Uzta-

ritzeko Biltzarrak defenditu zituenari buruz. Liburu honetan, Domingoren bizitzaz gainera, garaiko politika giroa eta euskaldunen Biltzarren alderako jokabidea sakonki estudiatzen ditu. Mugazandiko euskaldunak beren eskubideak noiz eta zelan galdu zituzten ezagutzeko libururik onenetakoa noski. Hoen ondotik ahaideko zen Jose Garatena ere egin nahi zuen. Haunbai zen Justizia ministro Frantziako erregea sententziatu zuena. Familiko hiru Garat hoen bizitza eta egintzat adiarazteko nahi zituen, baina Jose-renik ez zuen bukatu.

Retablo vasco (Zarautz, 1959) euskal kantari eta musikarien berri ematen du, Huarte, Ravel, Paoli, Gayarre eta Eslava. Baina liburu erdia baino gehiago Gayarrerri buruzkoa da. Julio Enciso-ren memoriez gainera beste osagarri asko ematen dituena. Eta, Gayarre eztertzeo era berriak, beste kantari bikain batena izateaz aparte, Isidoro ber-berak 1950ean Gayarretarren artxiboan aurkitu zuen Julianen euskarazko gutun bat ere argitaratzen du, lehenago, 1951an, "Gernika" aldizkarian argitaratu zuena.

Unamuno a orillas del Bidasoa y otros ensayos (Donostia, 1964), saiaera laburrez hornitutako liburu eder bat da. Unamuno, Grandmontagne, Wordsworth, Herrera y Reissig, Larramendi, Azkue, Baroja, pertsonajeeri buruzkoek gainera beste ikuskera batzuk dakartzi.

Eta *Los poetas y el país vasco* (Donostia, 1969) liburuan Victor Hugo, Unamuno eta Francis Jammes, E. Rostand, Loti, euskaldunak Cervantes-en bizitzan eta lanetan, eta J. M. Iparragirre. Azken hau kapitularik luzee-netakoa eta interesgarrienetakoa ere bai. Hemen ere, gure kantari bohemio hura ikusteko era bereziak zituen, bereziak bezain bereak, zeran berari ere bizitza aski bohemioa gertatu zitzaionez, guk baino ere egokiagoz begiratzten daki artista hoiei buruzkoa. Eta aburu jakintsuez aparte, Iparragirrek azken partean Buenos Aires-en 1877an agertu zuen damuzko kantaren zatiak adiarazten ditu, Karlos zazpigarrena uxatuaz, eta berak "Gernika" aldizkarian eman arte ezagutzen ez zirenak.

Musika eta antzerkiaren aldera grinaturik zegoen honek, azkenik *El teatro por dentro* eskaini zigun. Hoietara bezain Euskal Herriaren alde grinatua zegoen gizona, 1976ko martxoaren 15ean hil zaigu.

Euskaldungoa bizi den arte irauendu bere oroitzak gure herrian.

J. S. M.